

Hadislerin Anlaşılmasında Eğitsel Yorumun Önemi

“The importance of Educational Interpretation in the Understanding of Ahādīth”

Muhiddin OKUMUŞLAR, Dr.*

Abstract: One of the issues Muslims have frequently dwelled upon is the understanding of traditions of the Prophet which are accepted as the second source of Islam. Scholars according to their knowledge and their approach to the subject were interpreting traditions. The affect of the political, social and cultural structure of their times usually has influence upon their views. The interpretations of the traditions can often be seen as the extraction of the juristic and religious judgments in those traditions. In addition, those kinds of interpretations are also necessary, it should not be forgotten that traditions are before all else materials which show us how to create Islamic attitudes and change our attitudes according to Islam. For this reason, besides juristic and religious interpretations there is also need to educational interpretations ahādīth. In addition, there are some educational approaches in classical works, which interpret ahādīth, to follow a fully educational method today will help us actualize the needed changes in our attitudes to be in accordance with the purposes of the tradition of the Prophet.

Citation: Muhiddin OKUMUŞLAR, “The importance of Educational Interpretation in the Understanding of Ahādīth” (in Turkish), *Hadis Tetkikleri Dergisi*, (HTD), V/2, 2007, pp. 123-134.

Key Words: Hadīth, Sunnah, Understanding, Educational Interpretation, sharh.

I. Giriş

İlim mirasımız içinde en çok eser verilen konulardan birisi hadis ilmi ve hadis şerhi olmuştur. İslâm dininin ikinci kaynağı kabul edilen ve Kur’ân’da anlatılan temel ilkelerin uygulamaya geçirilmesinde en önemli örnek olan sünnete tâbi olabilmek amacıyla her dönemdeki İslâm âlimleri, hadisleri kendi birikimleri ve ilmi yaklaşımlarına göre şerh etmişlerdir.

Hadis şerhleri, dinin her dönem ve zamanda yaşanabilirliğini ispat etmesi açısından önemlidir. Hz. Peygamber’in görevi insanları tezkiye etmek, Kitabı, hikmeti ve bilmediklerini onlara öğretmek¹ olduğuna göre, onun söz, uygulama ve onayları bir bütün hâlinde, insanları istenilen davranışlara sahip bireyler hâline getirmeyi amaçlamaktadır. Diğer bir ifadeyle sünnet, inanç, ibadet ve ahlâk esaslarının tümünü benimseyen ve uygulayan bireyler yetiştirmeyi öngörür. Bu sebeple hadislerin anlaşılıp yorumlanmasında eğitsel ve pedagojik bir

yöntem izlemek, Hz. Peygamber’in sünneti ile amaçlanan esaslara uygun davranış değişikliklerinin gerçekleştirilmesine yardımcı olacaktır.

Din eğitimcileri için hadisler, öğretim yaptıkları dinin önemli kaynakları ve materyalleri konumundadır. Makalede din öğretimine konu olan, İslâm dinine ait uygulamalar anlamındaki sünnetin ifade biçimi olan hadislerin anlaşılmasında eğitsel yorumlamaya dair bazı ilkeler ve örnek hadis yorumlarına yer verilecektir.

II. Klâsik Hadis Yorumları ve Eğitsel Yorum İhtiyacı

İslâm dininin Kur’ân-ı Kerim’den sonra ikinci kaynağı ve Kur’ân’daki ilkelerin uygulama örneği olması sebebiyle Hz. Peygamber’in sözleri ve tatbikatları olan sünnet ve sünnetin ifade biçimi olan hadisler, tarih boyunca Müslümanların ilgi alanları içinde bulunmuştur. Hz. Peygamber’in vefatından sonra dinî öğretinin Müslümanlar arasında yaygın ve canlı tutulabilmesi için, âyetler gibi hadisler de dönemin âlimleri tarafından anlaşılıp, yorumlanmaya çalışılmıştır.

İlim ve kültür tarihimizin her döneminde etkin olan siyasal, sosyal ve kültürel düşünce ve anlayışların etkisiyle hadisler farklı biçimlerde izah edilmiştir. Özellikle döneme, bölgeye veya gruba hâkim olan anlayış ve düşünce kalıpları, hadisleri anlama konusunda belirli sınırlar çizmiş ve yorumlarında bu sınırların dışına çıkmamıştır. Bu durum kendisini hadislerin tasnif edildiği kitaplarda dahi göstermektedir. İlgili kitaplardaki bâb/konu başlıkları ve bu başlıklar altında işlenen hadislerin bile belirli düşüncelerin etkisiyle tercih edildiği izlenimi edinilmektedir. Sünen tarzındaki kitaplar neredeyse tamamen fıkıh konularına göre düzenlenmiş, “İman artar ve eksilir” gibi kimi bâblar da dönemin tartışmalarına cevap mahiyetinde düzenlenmiştir. Bunun yanı sıra İslâm bilgileri eskiden beri, başta *Kütüb-i sitte* içinde yer alan eserler olmak üzere hadis kitaplarını özel anlayışlarına göre şerh etmişler ve hadisler arasında mezhep anlayışlarını işlemişler, güvenilir hadis kitaplarında buldukları delilleri ön plâna çıkarmışlardır.²

Öte yandan sûfiler, insanları ahlâkî yönden eğitmeyi görev kabul ettikleri için zühd, ahlâk ve irfan ile alakalı hadislere daha fazla ilgi duymuşlar ve bu hadisleri yorumlamışlardır. Onların yorumlarındaki işâri/manevî yöntem kimi zaman aşkın bir boyut ifade etmesi yüzünden anlaşılma güçlüğü taşısa da genel olarak insanın ahlâkî eğitimini esas almaları sebebiyle fikhî yorumlardan daha etkili görünmektedir. Örneğin İbn Hacer, Aynî gibi şârihlerin şerhlerinde, - şerh ettikleri eser gereği de olsa- âyet ve hadislerin, zahiri, diğer bir ifadeyle fikhî yönü ağır basmaktadır. Ancak bununla birlikte, az da olsa onlarda da manevî yorum örneklerine rastlamak mümkündür. Buna karşılık sûfi şârihlerde ise, işâri yorum yani manevî yön ağır basmakla birlikte, zahiri ve

* SÜ İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi, KONYA, okumuslar@hotmail.com

¹ el-Bakara 2/151.

² İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Edebiyatı*, İstanbul 1996, s. 160.

fikhî yoruma da tesadüf etmek mümkündür. Ancak onların, ahkâm hadislerini dahi fikhî açıdan daha çok, ahlâkî boyuttan ele aldıkları dikkati çekmektedir.³

Hadis şârihleri anlama faaliyeti bakımından küçümsenemeyecek derecede önemli bir çaba sarf etmekle beraber, müstakil anlama yöntemine sahip değildirler. Onlara açıklama ve izahlarında çoğunlukla rehberlik eden iki husus, dil bilgisi kuralları ve usûl-i fikhînin kaideleridir. Hadisleri dil ve gramer açısından tahlil etmek, hadislerdeki anlaşılması güç manaları açıklamak, hadisten fikhî hükümler çıkarmak ve anlayıcı, savunmacı olup sorgulayıcı ve eleştirici olmak klâsik şerhlerin ortak anlama yöntemleri olarak ele alınabilir. Buna göre hadis şârihlerinin eserlerinde yoruma dair birçok malzeme bulunsa da onlar, yorumdan kaçınmışlardır. Yani anlamın kendisi ile ilgilenmiş ancak anlamın anlamı üzerinde fazla durmamışlardır.⁴

Bütün bunların İslâm medeniyeti içerisinde önemli bir yeri doldurmasına karşın, hadislerin anlaşılması/yorumlanması ile ilgili yeni ve kapsamlı metodolojik eserler yanında Hz. Peygamberin görevinin insanları eğitmek olduğu düşünülerek, hadislerin eğitsel yönden yorumlandığı çalışmalara büyük ihtiyaç vardır. Çünkü vahiy, kaynağı sadece İlahî olan mücerret bir bilgiden ibarettir. Bu bilgiyi yaşanan bir hayata dönüştürme işi, çok yönlü sosyolojik bir hâdise, bir dönüşüm ve değişim işidir. Bu değişim ve dönüşüm de birden değil, belli bir süreç dâhilinde gerçekleşir. Hz. Peygamber'in tüm söz ve davranışları bu büyük değişim ve dönüşümün tezahürleridir ve o, tüm peygamberlik döneminde bu süreci yaşamış, gönderildiği toplumu da böyle bir değişim sürecinden geçirmiştir. Hz. Peygamber bu büyük değişimi kimi eserlerde anlatıldığı gibi tılsımlı yollarla değil, hayatın tabii akışı içinde gerçekleştirmiş, hayatın gereklerinden kopmayarak bu süreci tahakkuk ettirmiştir.⁵

Din eğitim ve öğretimi alanında sünnet, İslâm dinine ait uygulamaları ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle İslâm öğretisinin tüm detayları sünnette bulunmakta, Müslüman bireylere öğretilen dinî bilgiler Hz. Peygamberin sünnetine dayanmaktadır. Buna göre hadislerin, itikâdî ve fikhî hükümler belirlemenin yanı sıra, eğitim ve öğretime konu olan materyaller olması açısından eğitsel yaklaşımla yorumlanması bir ihtiyaçtır.

Eğitim, en genel anlamıyla 'bireyin kendi iradesiyle istenilen yönde davranış değişikliğinin sağlanması' olduğuna göre, hadisleri anlamaya çalışırken "Hz. Peygamber bu söz ya da uygulamasıyla neyi değiştirmeye çalıştı veya ne tür bir davranışı inşa etmek istedi?" sorularına cevap aramak, hadisleri eğitsel

yaklaşımla yorumlamak anlamına gelecektir. Bu yaklaşımla hadislerde anlatılanlar düşünüldüğünde, İslâm dininin nasıl bir insan inşa etmek istediği de tespit edilmiş olacaktır. Aksi hâlde hadisler sadece kelâm ya da fıkha dayanak teşkil edecek veriler olarak kalacak, Hz. Peygamberin eğitim yöntemi tam kavranamamış olacaktır.

III. Eğitsel Yorumlamada Dikkat Edilmesi Gereken Bazı Hususlar

Hadisleri eğitsel yaklaşımla yorumlamaya çalışırken, hadisçilerin rivâyetlerin sihhati ile ilgili verilerine riayet etmenin gerekliliği vurgulamaya dahi gerektirmeyecek derecede aşikâr bir husustur. Eğitimcilerin öncelikle dikkat etmeleri gereken husus, konunun durumuna göre sahîh rivâyetleri kullanılmasıdır.⁶ Özellikle halk arasında yaygın, ancak aslı kaynaklarda bulunmayan uydurma rivâyetler eğitime konu edilmemeli, din eğitimi ile meşgul olanlar hadisleri sahîh kaynaklardan temin etmelidir.

Hadislerin anlaşılması ve eğitsel yönünün tespit edilmesi için klâsik şerhlerde verilen bilgileri de göz ardı etmemek, onlardan da yararlanmak gerekir. Klâsik şerhlerle ilgili eleştirilerimiz, onlardaki bilgilerin yanlışlığı veya kullanılamazlığı şeklinde değil, dönemselliği ve eğitsel alandaki yorumların eksikliği/yetersizliği şeklinde anlaşılmalıdır. Öte yandan hadisleri eğitsel yaklaşımla yorumlarken İbn Mesûd'un "إذا حدثتم بالحديث عن رسول الله صلى الله عليه وسلم فظنوا به الذي هو أهدى والذي هو اتقى /Size, Resûlullah'tan hadis rivâyet edildiği zaman, ona şekilce en güzel olan, en doğru ve takvaya en uygun anlamı düşünün"⁷ sözünde ifade edildiği üzere, en uygun anlamı tespit edebilmek için bazı hususlara dikkat etmek gerekmektedir. Bunların üzerinde de kısaca durmak yerinde olacaktır.

1) Sünnet, Kur'an'daki konuların uygulama örneği olduğuna göre, hadislerde anlatılanlar öncelikle Kur'an'ın konuya bakış açısı ile ele alınmalı ve değerlendirilmelidir.

İslâm eğitiminin ilk ve temel kaynağı Kur'an-ı Kerim'dir. Kur'an, anlattığı konuyu bir yandan ana ilkeleri ile ele alırken diğer yandan konunun sınırlarını, amaçlarını ve uygulama esaslarını belirler. Sünnet ise Kur'an'da ele alınan konuların detaylarını açıklar ya da konu ile ilgili ek bilgiler, uygulamalar sunar. Bu bağlamda hadisteki bir konuyu anlamaya çalışırken önce konunun Kur'an'da işleniş biçimini, sınırlarını ve amaçlarını öğrenmek/ele almak; sonra da hadisi bu çerçeve içinde yorumlamak gerekir. Örneğin kadınlarla ilgili hadislerde anlatılan hususları doğru anlayabilmek, Kur'an'ın kadına nasıl baktığını doğru bir şekilde tespite bağlıdır. Ana hatları ile Kur'an, kadının insan bile sayılmadığı bir ortamda gelmiş ve onun bir insan olarak Allah'ın emir ve ya-

³ Fikret Karapınar, *Muhaddis Sûfilerin Hadis Usulü ve Hadisleri Anlama Yöntemleri (H.IV.-V./M.X.-XI. Asır)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2006, s. 325.

⁴ Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlamasında Metodoloji Sorunu*, Ankara 2000, s. 78-79.

⁵ Mehmet Görmez, *a.g.e.*, s. 41.

⁶ Esas olan sahîh-hasen rivâyetleri kullanmak olduğu hâlde ahlâk ve edep, terğib ve terhib konularındaki zayıf rivâyetlerin kullanılabilir olması geleneği, bu bağlamda değerlendirilebilir.

⁷ Dârimî, "Mukaddime", 50.

sakları karşısında erkekten farklı olmadığını ortaya koymuştur. Bunun yanında yaratılıştan kaynaklanan farklılıklarına has değişik görev ve sorumluluklarını da bu insanî yöne bağlı kalarak ortaya koymuştur. Aynı konu ile ilgili hadisler gelince, Hz. Peygamber'in Kur'ân'ın esaslarına aykırı bir şey söylemesi düşünülmemeyeceği için, eğer rivâyetler sahîhse, hadisler Kur'ân'daki ilkeler ve amaçlara göre anlaşılıp yorumlanmalı ve eğitsel yön ortaya çıkarılmalıdır.

2) Bir hadis metni, tek başına bir rivâyet olarak kurallar bütünü'nün bir parçası şeklinde düşünülmemelidir. Hz. Peygamber'in söz veya uygulamaları bazen bir tek rivâyette toplanmayıp farklı hadislerde bölümler hâlinde nakledilmiş olabilir. Bu sebeple aynı konu ile ilgili ulaşılabilen tüm rivâyetler bir arada değerlendirilmelidir.

Hz. Peygamber, kelime-i şehâdete tam bir sadakatle inanan kimseyi Allah'ın cehennem haram kılacağına söylemiş, ancak bunu insanlara müjdelemek isteyen Muâz b. Cebel'e "إِذَا يَتَكَلَّمُوا/O takdirde, güvenip tembelleşirler" diyerek engel olmuştur.⁸ Hz. Peygamber'in, insanların dinin diğer emir ve yasaklarını düşünmeyip sadece bu söze dayanarak yanlış bir anlayışa sahip olurlar korkusuyla böyle davrandığı anlaşılmaktadır.

3) Hadislerin tümü, Hz. Peygamber'in kullandığı kelimelerin aynısıyla yani lâfzen rivâyet edilmemiştir. Hadisçiler arasında 'manâ rivâyeti' şeklinde ifade edilen bu durum sebebiyle hadisleri yorumlarken kullanılan kelimeler üzerine anlam inşa etmek yerine hadisin muhtevasını anlamaya çalışmak gerekir. Bunun için "Hadiste geçen şu kelime çok önemlidir" yargısı yerine cümlenin/cümlelerin anlattığı konu ve bunlarla neyin kastedildiği üzerinde derinleşmeye çalışılmalıdır. Söz konusu hadis ile nasıl bir davranış değişikliğinin hedeflendiği böyle bir yöntemle daha doğru tespit edilebilir.

4) Sünnetin yani Hz. Peygamber'in muhatabı insan olup, insan merkezli bir eğitim öngörür. Buna bağlı olarak hadislerde anlatılanlarla insanüstü ya da insan fitratını zorlayan bir davranış talep edilmiş olamaz. Bir hadisi anlamaya çalışırken "Bu hadis bir insan için neler ifade etmektedir? Hadis nasıl bir insan davranışı ortaya koymayı amaçlamaktadır?" sorularına cevap aramak gerekir.

Konuda riyâ ve nifak ile ilgili hadisler örnek verilebilir. Riyâ ve nifak, tamamen insanların iç dünyaları ile ilgili olaylardır. İnsanların davranışlarına bakarak bu özelliklere sahip olduklarını söylemek doğru değildir. Çünkü insan davranışının hangi inanç sebebiyle ortaya çıktığını belirlemek başkalarının görevi değildir. Diğer bir ifadeyle insanın içindeki gizli durumu tespit etmek başkalarının bilgi alanı ve sorumluluğu içinde değildir. Bu iki özellikle ilgili anlatılanlar, riyakâr ve münâfık kimseleri tespit etmek ya da birilerini riyakâr veya münâfık ilân etmek için değil, aksine insanın otokontrol yaparak riyâ ve nifaktan korunması veya bu karakterdeki davranışlardan kurtulması içindir.

Sünnetteki insan merkezli eğitime 'teşekkür'ü emreden hadisler de örnek verilebilir. İnsanın yaptığı bir iyiliğe karşılık teşekkür istenmemesi gerektiği Kur'ân'da bir erdem olarak dile getirilir.⁹ Öte yandan Câbir b. Abdullah'ın naklettiğine göre Hz. Peygamber "من أعطي عطاء فوجد فليجز به ومن لم يجد فليئن فان من أئني /Kime bir iyilik yapılmışsa, bulunduğu takdirde karşılığını hemen versin. Verecek bir şey bulamazsa iyilik yapana övgüde bulunsun. Çünkü onu övmekle teşekkürünü yerine getirmiş olur. Karşılık vermeyen nankörlük etmiş olur..."¹⁰ hadisinde, yapılan iyiliklere teşekkür etmeyi emretmektedir. Âyet-i kerîmede anlatılan erdemli davranış ile hadisteki arasında aslında fark yoktur. Çünkü insan, yapılan bir iyiliğe karşı teşekkür ettiği zaman karşısındakinin değil kendisinin değerini yükseltir. Özellikle teşekkür beklentisinde olmadan iyilik yapan birisine teşekkür edildiği zaman bu kimsenin iyilik yapmaya eğilimi artar ve karşılıklı mutluluk gerçekleşir. Herkes bu iki taraflı davranış modeline sahip olduğunda birbirine saygılı bir toplum ortaya çıkacaktır. Teşekkürü tavsiye eden hadislerde¹¹ konunun insan duyguları yönüyle ele alındığını, dolayısıyla bu hadislerin ferdi ve toplumsal bir eğitim içerdiğini söylemek mümkündür.

5) Hadisler, aynı metinde birden çok konu ve anlam içerebilir. Belirli bir bakış açısıyla hadisleri anlamaya çalışma, hadis içindeki ilgili bölümün ele alınıp diğer kısımların ihmal edilmesine sebep olabilmektedir. Özellikle itikâdî ve fikhî yorumlar hadislerdeki inanç ve ahkâmî ilgilendiren yönler üzerine yoğunlaşmakta, diğer yönlerle ilgilenmemektedir. Hâlbuki hadisler bir yandan belli konulardaki kuralları dile getirirken aynı zamanda hem o konuda hem de farklı konularda eğitsel bir yaklaşım ortaya koyabilmektedir.

Bu hususta şu hadisi örnek olarak inceleyebiliriz: "أن أعرابيا بال في المسجد فنار إليه: الناس ليقعوا به فقال لهم رسول الله صلى الله عليه وسلم دعوه وأهريقوا على بوله ذنوبا من ماء أو سجلا من ماء فإنما بعثتم ميسرين ولم تبعثوا معسرين /Bedevilerden birisi mescide bevletti. Sahâbe onu azarlamaya kalkıştı. Bunun üzerine Hz. Peygamber, 'Onu bırakın ve bevlettiği yere bir kova su dökün. Siz kolaylık gösterici olarak gönderildiniz, zorlaştırıcı olarak değil,' buyurdu."¹² Bu hadis, hadis kitaplarının temizlik bölümlerinde zikredilmekte ve genel olarak böyle bir durumda bir kova suyun temizlemeye yeteceği şeklinde fikhî bir çıkarım yapılmaktadır. Bunun yanı sıra klâsik hadis şerhlerinin birçoğunda hadiste hem temizlik konusunda hem de yanlış bir davranış yapanlara karşı nasıl davranılması gerektiği hususunda eğitim verildiği üzerinde durulmaktadır. Bu son yorum hadisteki eğitsel yönleri tespit

⁹ el-İnsân 76/9.

¹⁰ Tirmizî, "Birr ve's-sıla", 87; Ebû Dâvûd, "Edeb", 12.

¹¹ Başka rivâyetler için Bk. Ebû Dâvûd, "Edep", 11; Tirmizî, "Birr ve's-sıla" 35; Ahmed, II, 258, 295, VI, 90.

¹² Buhârî, "Vudû", 58, "Edeb", 35, 80; Müslim, "Tahâret", 98, 100; Ebû Dâvûd, "Tahâret", 136; Nesâî, "Tahâret", 44, "Miyâh", 3; İbn Mâce, "Tahâret", 78; Dârimî, "Vudû", 83.

⁸ Buhârî, "İlim", 49, "Cihad", 46; Müslim, "İman", 53.

rumaktadır. Bu son yorum hadisteki eğitsel yönleri tespit etme açısından önemlidir.

6) Hadiste, bir uygulama örneği veya emri ile ilgili kuralın/kuralların yanı sıra bunların farklı amaçları da bulunabilir. Bu amaçların belirlenebilmesi için eğer varsa hadisçilerce ifade edildiği şekliyle sebep-i vurûdî'l-hadis yani Hz. Peygamber'in bu sözü söyleme sebebinin araştırılması ve konuyla ilgili diğer rivâyetlerin birlikte düşünülerek yukarıda ele alınan insan merkezli eğitim çerçevesinde yorumlanması en uygun yoldur. Böylece hadiste anlatılan asıl sünnetin ne olduğu veya hadisin neyi öğretmek istediği anlaşılabilir olacaktır. Örneğin Hz. Peygamber, evinde başka yiyecek olmadığı için kendisine ekme ve sirke ikram ederken üzülen sahâbeye "نعم الأدم الخل /Getir, sirke çok güzel katıktır" diyerek ekmeyle sirkeyi yemiştir.¹³ Bu hadisten "Sirke yemek sünnettir." yargısını çıkarmaktan ziyade çok, sünnet olanın insanın sevmediği ya da basit bir şey de olsa kendisine yapılan ikrama karşılık, iltifat edici sözler söyleyerek muhababını onurlandırması olduğuna vurgu yapılmalıdır. Ayrıca hadisle, "Misafir olduğunuzda ev sahibi ne ikram ederse kabul edin veya birisine ikram etmek için gücünüzü zorlamayın!" gibi bir talimin de hedeflediğine işaret edilmelidir.

7) Hadislerdeki dil ve anlatım özelliklerinin, anlama etkisi göz ardı edilmemelidir. Hadis metinlerindeki anlatım Arapça ifade açısından nasıl bir anlam ifade ediyorsa bunun ortaya konulması gerekir. Bu hususta "لولا أن أشق على /Eğer ümmetime zorluk vermesinden çekinmeseydim her namazdan önce onlara misvak kullanmayı mutlaka emrederdim"¹⁴ veya "ولو صلح لبشر أن يسجد لبشر لأمرت المرأة أن تسجد لزوجها من عظم حقه عليها /Şayet bir insanın başka bir insana secde etmesi uygun olsaydı, üzerindeki hakkının büyüklüğü dolayısıyla, kadının kocasına secde etmesini emrederdim..."¹⁵ şeklindeki hadisler örnek verilebilir.

'Eğer, şayet' anlamına gelen 'لو' şart edatı ile başlayan bu hadis metinlerinde, bu edatın ifadeye kazandırdığı anlamı düşünerek hadisin ne anlatmak istediğini belirlemek, hadisteki eğitsel yönü anlamak açısından son derece önemlidir. 'لو' şartın gerçekleşmesi imkânsız olduğu için cevabın da gerçekleşmesinin mümkün olmadığını ifade eder.¹⁶ Bu ve benzeri hadislerde anlatılanlar, gerçekleşme imkânı bulunmayan konulardır. Ancak hadislerde imkân dâhilinde olmayan bu konular anlatılarak dolaylı bir talep dile getirilmektedir. Birinci hadiste dış temizliğine azamî ölçüde dikkat edilmesi istenirken, ikinci hadiste kadınların kocalarına nasıl bağlanmaları gerektiği anlatılmaktadır. Çünkü ne

her namaz için misvak kullanmak emredilmiştir ne de bir insanın başkasına secde etmesi mümkündür.

8) Hadislerdeki terimlerin anlamları, amaçlar bağlamında anlaşılmalı ve yorumlanmalıdır. Özellikle hadislerin çevirisinde, metinde bulunan bazı kelime ve terimler, sadece Arapça karşılıkları düşünülerek tercüme edilmekte ve bu da yanlış anlamalara sebep olmaktadır. Söz gelimi, Yahudi ve Hıristiyanların Peygamberlerinin kabirlerini mescide çevirmeleri gibi Müslümanların da Hz. Peygamber'in kabirini mescide çevirmemeleriyle ilgili hadislerde¹⁷ geçmiş ümmetlerin ibadetleriyle ilgili geçen 'مساجد' kelimesini 'mescitler' olarak değil 'tapınaklar' şeklinde tercüme etmek gerekir. Zira, hadislerdeki mescit terimi, bu şekliyle çevrildiği zaman, İslâm dinine ait mabet anlamına gelmektedir. Hâlbuki hadiste mescitten kastedilen, terim olarak mescit değil, kelime olarak tapınaktır. Buna göre yasaklanan Hz. Peygamber'in kabirini tapınağa çevirmek yani kabirde bulunana secde etmek, tapınaktır.

9) Hadislerde emredilen/tavsiye edilen hususlar, sabit ve değişken unsurlar açısından ele alınmalıdır. Hz. Peygamber'in söz ve davranışlarında sabit olan unsurlar, inanç esasları, ibadetler, muâmelât ve ahlâk ilkeleri gibi esaslar ile bunların yapılış amaçlarıdır. Değişken unsurlar ise o zaman ve mekânın özel şartlarıdır. Farklı zaman ve mekânlara bağlı olarak değişen unsurların bulunduğu hadisleri yorumlarken, sabit olan unsurları tespit etmek hadislerin eğitsel yönlerini belirlemek için büyük önem taşımaktadır.

Hz. Peygamber zamanında kullanılan eşyalar, giyim kuşam biçimleri, kimi yiyecek ve içecekler vb. ilgili hususlar, içlerinde sabit ve değişken unsurlar bulundurmaktadırlar. Örneğin Hz. Peygamber "وإذا استيقظ أحدكم من نومه فليغسل يده قبل أن /Biriniz sabahleyin kalktığı anda ellerini yıkamadan su kabına daldırmasın. Çünkü onların nerede sabahladığını bilmez"¹⁸ buyurmaktadır. Çoğunlukla çeşme kullanıp su kaplarından avuçla su almayan insanlara bu hadis, sabah kalktıklarında önce ellerini yıkamaları gerektiğini anlatmaktadır.

IV. Eğitsel Yaklaşımla Yorumlamaya Örnekler

Anlatılan esaslar çerçevesinde konuya açıklık getirip, bunları somut hâle getirmek düşüncesiyle burada üç hadis eğitsel yaklaşımla yorumlanmaya çalışılacaktır:

1. من رأى منكم منكرا فليغيره بيده فإن لم يستطع فبلسانه فإن لم يستطع فبقلمه وذلك أضعف الإيمان /Kim bir kötülük görürse onu eliyle düzelsin. Buna gücü yetmezse diliyle, buna da gücü yetmezse kalbiyle. Ancak bu sonucusu imanın en zayıf hâlidir."¹⁹

¹³ Müslim, "Eşribe", 167, 169; ayrıca Bk. Ebû Dâvûd, "Et'ime", 39; Tirmizî, "Et'ime", 35.

¹⁴ Müslim, "Tahâret", 15; Ahmed, II, 250, 400.

¹⁵ Tirmizî, "Radâ", 10.

¹⁶ Muhammet Tasa, "Teşnifu'l-esmâ' fi ifâdeti lev li'l-îmtinâ' li Hâmid b. Ali b. İbrâhim el-Âmidî", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Konya 2006, sayı 22, s. 123-125.

¹⁷ Buhârî, "Cenâiz", 61, 69, "Enbiyâ", 50; Müslim, "Mesâcid", 19, 23; Nesâî, "Mesâcid", 13, "Cenâiz", 106; *Muvatta*, "Sefer", 85; Ahmed, V, 204.

¹⁸ Buhârî, "Vudû", 26; Müslim, "Tahâret", 87, 88; Ebû Dâvûd, "Tahâret", 49; Tirmizî, "Tahâret", 19.

¹⁹ Müslim, "İman", 78; Ebû Dâvûd, "Salât", 232, "Melâhim", 17; Nesâî, "İmân", 17; İbn Mâce, "İkame", 155, "Fiten", 20.

Bu hadisle ilgili İslâm âlimleri, genel anlamda olmak üzere, kötülükleri el ile değiştirmenin yöneticilerin, dil ile değiştirmenin âlimlerin, kalp ile değiştirmenin de bunlara güç yetiremeyen zayıfların, avamın görevi olduğunu söylerler.²⁰ Bu yorumda ‘el’ kelimesinin güç kullanmak anlamına geldiği kabul edilmektedir ki, buna göre özellikle kötülük yapanların cezalandırılması yönüyle bu görev fertlerin olamaz. Ancak metnin başında yer alan “Kim bir kötülük görürse...” ifadesi, Hz. Peygamber’in bu görevi herkese yüklediğini anlatmaktadır. Buna göre hadisin insanların eğitilmesi ile ilgili bir yönü bulunmalıdır. Hadiste anahtar kelimeler ‘el’ ve ‘lisan’dır. ‘Eliyle’ ifadesi insanın bir işi kendi gücüyle yapması,²¹ ‘lisan’ ise, konuşma, sözcülük yapma anlamına gelmektedir.²² Dolayısıyla hadisin anlam ve yorumunun şu şekilde olduğu düşünülebilir:

Bir kötülüğe şahit olan önce onu kendisi, kendi imkânlarıyla düzeltmeye çalışsın. Kendi gücüyle bunu başaramayan kimse kötülüğü dile getirip başkalarına duyursun. Bu sayede başkalarının yardımı ile kötülüğe engel olunabilir veya diğer insanların dikkati bu noktaya çekilmiş olur. Bunu yapmasına rağmen kötülük hâlen devam ediyorsa o zaman kötülüğe olan kızgınlığını korusun. Çünkü kötülüğü düzeltme çabasında başarılı olamayan insan, zamanla bu duruma alışabilir. Kötülüğe kalpten buğzetmek, imanın en zayıf hâlidir. Ancak bu durum önceki aşamaları yerine getirmeyip sadece buğzeden kimse için geçerlidir.

Konuyla alakalı olarak ikinci örnek pek çok kaynakta da yer alan şu rivâyettir:

2. “ لا حسد إلا في اثنتين رجل آتاه الله مالا فسلط على هلكته في الحق ورجل آتاه الله الحكمة فهو يقضي بها ويعلمها /Şu iki kişi dışında hiç kimseye haset yoktur: Biri, Allah’ın kendisine verdiği hikmetle hükmeden ve bunu başkasına da öğreten hikmet sahibi kimse. Diğeri de Allah’ın kendisine verdiği malı hak yolda harcayan zengin kimse.”²³

Hadisin anlaşılması çabasında, metinde bulunan “ لا حسد /haset yoktur” tabiri, “haset caiz değildir” anlamında ele alınmış ve buradaki haset kelimesi “gıpta” olarak yorumlanarak “Şu iki kişi dışında hiç kimseye haset (yani gıpta) yoktur.” şeklinde ifade edilmiştir. Hadisin bu şekilde yorumlanması insanların anılan özelliklere sahip kimselere özenip onlar gibi olmalarını sağlamak bakımından önemlidir. Ancak hadiste bilhassa haset kelimesinin vurgulanması daha farklı bir anlamı ve yorumu zorunlu kılmaktadır.

Bu hadisteki “haset yoktur” ibaresi, filolojik açıdan öncelikle “haset bulunmaz” anlamına gelir; “caiz değildir” ifadesi ise daha çok yoruma dayanmaktadır. Buna göre

hadis “Ancak şu iki kişiye haset eden bulunur...” anlamına gelmektedir.²⁴

İlgili rivâyetler incelendiğinde, hasedin insana psiko-sosyal yönden çok büyük zararlar verdiği ve kesinlikle sakınılması gereken bir özellik olduğu anlaşılmaktadır. Kur’ân-ı Kerim ise Hz. Peygamber’e inanmayan ve ona düşmanlık edenlerin hasetlerinden böyle davrandıklarını²⁵ anlatıp hasetçinin şerrinden Allah’a sığınmak gerektiğini²⁶ tavsiye etmektedir. Dolayısıyla bir yandan başkalarına haset etmemek öte yandan hasetçilerin şerrinden korunmaya çalışmak gerekmektedir.

Hasetçilerin özellikle insanı, dinî duyarlılıklarından vazgeçirmeye çalıştıkları düşünülürse incelenen hadis çok önemli bir konuda insanları eğitmektedir. Hadise göre en önemli haset konuları, Allah’ın öğrettiği ilme göre yaşamak ve bunu başkalarına öğretmek ile malı Allah’ın istediği gibi harcamaktır. Çünkü bu konularda haset eden birisi, karşısındakinin bu erdemli davranışları terk etmesi için çalışacaktır. Buna göre hadis; (a) eğer siz bu erdemli niteliklere sahipseniz, mutlaka birileri sizi haset edecektir. Buna karşı önleminizi alıp dikkatli davranın ve (b) sizin de farkında olmadan bu özelliklere sahip olanları haset etme ihtimaliniz vardır, böyle bir davranıştan da kaçının, mesajı vermektedir.

3. “ إن المرأة خلقت من ضلع لن تستقيم لك على طريقة فإن استمتعت بها استمتعت بها وبها عوج وإن /Kadın kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Senin için herhangi bir biçimde doğrulmaz. Ondan yararlanmak istiyorsan kendisinde eğrilik olduğu hâlde yararlanabilirsin. Onu doğrultmaya çalışırsan kırarsın. Onun kırılması da boşanmasıdır.”²⁷

Farklı lafızlarla ve anlatımlarla²⁸ rivâyet edilen bu hadis, hem İslâm ilim tarihinde hem de bugün çok tartışılan konulardan birisidir. Klâsik yorumlara göre ilk kadın olan Hz. Havva, Hz. Âdem’in kaburga kemiğinden yaratıldığı için eğridir. Onun bu eğriliği, akıl ve ahlâk yönünden eksik bir fitrata sahip olması ve zaaflarının bulunması anlamına gelir.²⁹ Bu yorumları doğal olarak garip karşılayan bugünün yorumcuları rivâyetleri tamamen reddetme yolunu tercih etmektedirler.³⁰ Hâlbuki bütün olarak ele alındığında bu konudaki rivâyetler, kanaatimizce önemli bir eğitsel amaç gözetmektedir.

²⁰ Bk. Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Riyâzû’s-Sâlihîn* (çeviri ve şerh M. Yaşar Kandemir, İsmail Lütfi Çakan, Raşit Küçük), İstanbul 1997, 2,72.

²¹ İsmâil b. Ahmed el-Cevherî, *Mu’cemu’s-sihâh*, Beyrut 2007, s.1168.

²² Ebu’l-Huseyn Ahmed İbn Fâris, *Mu’cemu’l-mekayis fi’l-luğa*, Beyrut, ts. s. 953

²³ Buhârî, “İlm”,15, “Zekât”, 5, “İtisâm”, 13; Müslim, “Müsâfirin”, 268; İbn Mâce, “Zühd”, 22; Ahmed, I, 385, 432.

²⁴ Bk. Huseyn b. Mes’ûd el-Beğavî, *Şerhu’s-sünne* (thk, Şuayb el-Arnaût, Muhammed Zühre eş-Şâviş), II. bs. Beyrut, 1983, I, 298–299.

²⁵ Bk. en-Nisâ 4/54; el-Bakara 2/109.

²⁶ el-Felâk 113/5.

²⁷ Müslim, “Radâ” 59.

²⁸ Bk. Buhârî, “Nikâh”, 80; Müslim, “Radâ”, 61, 62, 65; Dârimî, “Nikâh”, 35, 45; Tirmizî, “Talak”, 12; Ahmed, II, 428, 449, V, 164, VI, 279, 497.

²⁹ Bk. Ahmet Dâvudoğlu, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, İstanbul 1980, VII, 419–420.

³⁰ Bk. Hidayet Şefkatli Tuksal, *Kadın Karşısı Söylemin İslâm Geleneğindeki İzdüşümleri*, Ankara 2000, s. 57–65

Öncelikle belirtmek gerekirse bu hadis, bize kadının yaratılış maddesini anlatmamakta, burada konu bir benzetme ile ele alınmaktadır. Rivâyetlerin bir kısmında doğrudan “kaburga kemiği gibidir” ifadesinin yer alması da bu kanaati desteklemektedir. Dolayısıyla buradaki benzetme sanatı göz ardı edilemez.³¹

Temel insanî özellikleri ile erkek ve kadın arasında bir fark yoktur. Çünkü Kur’ân sorumluluk ve teklif açısından kadın ve erkeği eşit kabul eder. Ancak her iki cinsin yaratılış itibarıyla birbirinden ayrıldığı yönler de bulunmaktadır ki bu durum yine Kur’ân hükümlerince gözetilmiş, erkek ve kadına, farklı özelliklerine göre farklı sorumluluklar yüklenmiştir. Bu hadis de kadın ve erkeğin farklılıklarına dikkat çekmekte; erkeklerin kadınlar konusunda eğitilmesini amaçlamaktadır.

Erkek ve kadınların yaratılış gayelerine uygun fiziksel farklılıkları olduğu gibi, bilişsel, duyuşsal ve davranışsal farklılıkları da vardır. Her iki cinsin de kendine özgü bu farklılıkları, görev ve sorumluluklarıyla doğrudan ilişkilidir. Hadiste ifade edilen kaburga kemiği, insan bedeninde üstlendiği görev sebebiyle kavilidir. Ancak bu kemiği bir başkası ile kıyaslamadıkça eğriliğinden bahsedemeyiz. Bununla beraber kaburga kemiğini, örneğin kaval kemiği ile kıyaslarsak o zaman bu ikisi arasında bir eğrilik-doğruluk görecesi ortaya çıkar. “Kaburga kemiği kaval kemiğinden eğridir” önermesi tamamen bağıl bir değerlendirmedir. Dolayısıyla hadis bize öncelikle kadın ve erkeğin birbirine kıyaslandığında farklı özelliklere sahip olduklarını anlatmaktadır.

Bu farklılıkları algılama ve buna göre davranma konusunda aile içinde özellikle erkekler daha çok yanılgıya düşmektedirler. Görevler veya sorumluluklar konusunda erkekler kimi zaman eşlerinin de kendileri gibi olmasını isteyebilirler. Buna göre hadisteki önerileri şöyle yorumlamak mümkündür: Aile içinde herkesin görev ve sorumlulukları farklıdır. Herkes kendi sorumluluğunun bilincinde olmalıdır. Eğer erkeklerin sorumluluklarını kadınlara yüklemeye kalkarsanız bu durum onların yaratılışlarıyla çelişir ve sonuç alamadığınız gibi onların fitratlarını da bozar yani onları kırmış olursunuz. Ama onların yaratılış özelliklerine uygun davranmalarını sağlarsanız hem ailenizde hem de toplumda yararlı ve huzurlu bir ortam oluşturmuş olursunuz.

V. Sonuç

“*وإنما بعثت معلما* /Ben ancak bir öğretici olarak gönderildim”³² buyuran Hz. Peygamber’in hadisleri, İslâm dininin istediği davranış biçimlerini ve davranışların nasıl değiştirileceğini ortaya koyan nasslar/eğitsel materyallerdir. Hadisler böyle kabul edildiğinde bunların itikâdî veya fikhî yorumlarının yanı sıra/ötesinde eğitsel yorumlarına da ihtiyaç duyulduğu muhakkaktır. Bu ihtiyaç, İslâm ilim ve kültür tarihi içinde hissedildiği oranda karşılanmaya

ve kültür tarihi içinde hissedildiği oranda karşılanmaya çalışılmıştır. Ancak bugünkü ortam ve yaşanan gelişmeler, Hz. Peygamber’in insanları eğitirken belirlediği amaçların doğru anlaşılabilmesi için hadislerin yeniden bu amaçlara uygun biçimde eğitsel yaklaşımla yorumlanmasını zorunlu kılmaktadır. Bu düşünceden hareketle hadislerin nasıl bir insan inşa etmeye çalıştığını belirlemeye çalışmak gerekmektedir.

Hadisleri anlamaya çalışmada eğitsel yorum yaparken rivâyetler, Kur’ân’da belirlenen temel ilkeler çerçevesinde, aynı konudaki rivâyetlerin mümkün olduğu kadar tümü bir araya getirilerek değerlendirilmelidir. Bunun yanı sıra hadisler, insanın fitratını merkeze alan bir yaklaşımla anlaşılmalı, bir hadiste bulunan birden çok konu tespit edilip metinlerdeki dil ve anlatım özelliklerine dikkat edilmelidir. Ayrıca hadisler yorumlanırken, hadislerdeki terimler, amaçlar bağlamında değerlendirilerek sabit ve değişken unsurlar göz önünde bulundurulmalıdır.

Burada unutulmaması gereken bir husus da şudur: Hadisleri eğitsel yaklaşımla yorumlamak, klâsik yorumları reddetmek anlamına gelmemelidir. Bu yorumlardan azamî ölçüde istifade etmenin yanında yeni yorumlara da açık olunmalıdır. Diğer bir ifadeyle geleneğe bağlılık adına yeni yorumları reddetmek ya da yeni yorum yapma adına gelenekte olana sırt çevirmek yerine hadisleri amaçlar doğrultusunda yorumlamaya çalışmak en sağlıklı yol olabilir.

“Hadislerin Anlaşılmasında Eğitsel Yorumun Önemi”

Özet: İslâm dininin ikinci kaynağı kabul edilen Hz. Peygamber’in hadislerinin anlaşılması çabası, Müslümanların önemle üzerinde durduğu hususlardan biri olmuştur. Hadisler, her dönemdeki İslâm âlimleri tarafından, kendi birikimleri ve ilmi yaklaşımlarına göre yorumlanmıştır. Dönemin siyasî, sosyal ve kültürel yapısı, bu yorumlarda genellikle etkisini göstermektedir. Hadislere yapılan yorumlar çoğu zaman metinlerdeki itikâdî veya fikhî hükümlerin belirlenmesi şeklinde olmuştur. Bu tür yorumlar doğru ve gerekli olmakla birlikte hadisler esasen İslâm dininin istediği davranış biçimlerini ve bu davranışların nasıl değiştirileceğini ortaya koyan materyallerdir. Bunun için hadislerin itikâdî veya fikhî yorumlarının yanı sıra eğitsel yorumlarına da ihtiyaç vardır. Klâsik hadis şerhlerinde kimi eğitsel yaklaşımlar bulunsun da günümüzde hadislerin yorumlanmasında eğitsel bir yöntem izlemek, Hz. Peygamber’in sünneti ile amaçlanan esaslara uygun davranış değişikliklerinin gerçekleştirilmesine yardımcı olacaktır.

Atf: Muhiddin OKUMUŞLAR, “Hadislerin Anlaşılmasında Eğitsel Yorumun Önemi” *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, V/2, 2007, ss. 123-134.

Anahtar Kelimeler: Hadis, sünnet, anlama, eğitsel yorum, şerh.

³¹ Konu hakkında geniş bilgi için Bk. Cemal Ağırman, *Kadının Yaratılışı*, İstanbul 2001, s. 132 vd.

³² İbn Mâce, “Mukaddime”, 17.